

ПЕКАРСЬВ

Ігор Маркович,

канд. іст. наук, проректор –
генеральний директор

Всеукраїнського університету
Міжрегіональної Академії управління
персоналом
(м. Київ)

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА БОЛГАРІЇ НАПЕРЕДОДНІ ТА В ПЕРІОД
РОБОТИ ПАРИЗЬКОЇ МИРНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

В статті висвітлюються основні вектори зовнішньої політики Болгарії по завершенню I світової війни та в період роботи Паризької мирної конференції (1918–1919).

В статье освещаются основные векторы внешней политики Болгарии по завершению II мировой войны и в период работы Парижской мирной конференции (1918–1919).

The article highlights the main vectors of Bulgarian foreign policy at the end of World War I and at the period of the Paris Peace Conference (1918–1919).

Після російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Болгарія здобула повну незалежність, проте не всі болгарські землі звільнились з-під влади Османської імперії. Формально Болгарське князівство лишалося залежним від Порти. Тому головною зовнішньополітичною метою правлячої династії Кобургів і всього болгарського народу стало здобуття повної незалежності. Сприятливі умови для цього виникли влітку 1908 р., коли в результаті приходу до влади в Стамбулі младотурок, які боролися за більшу самостійність країни, відношення великих держав до Туреччини різко погіршилось. Заручившись підтримкою Австро-Угорщини, яка також розраховувала скористатися зручним моментом на свою користь, болгарський князь Фердинанд 22 вересня 1908 р. оголосив повну незалежність Болгарії. Країна стала називатися царством, а Фердинанд – царем [2, с. 216–217].

Економіка країни в значній мірі залежала від великого капіталу іноземного походження, який широким потоком вливався у вигляді займів і прямих вкладень через багато чисельні акціонерні компанії й банки. Великі держави-кредитори не були зацікавлені в розвитку виробничих сил Болгарії, скоріше, навпаки, прагнули зберегти промислову відсталість країни, оскільки це їм давало можливість не лише отримувати надприбутки, але й тримати Болгарію в стані економічної залежності й тим самим впливати на хід її політичного життя і зовнішню політику.

На початку ХХ ст. Болгарія опинилася під владою «особистого режиму» царя Фердинанда, який мав зв'язки Німеччиною і Австро-Угорщиною й намагався всіляко їх укріпити. В країні почалося посилене будівництво стратегічної залізниці й різко зросли військові витрати. Спираючись на підтримку Австро-Угорщини й Німеччини, болгарські уряди вели широкі військові приготування до війни з Туреччиною, сподіваючись в підсумку реалізувати свої зовнішньополітичні задачі – приєднати македонські землі, які ще не знаходилися під управлінням Османської імперії [3, с. 324].

Підписавши договори з Сербією, Чорногорією, Грецією й Румунією про спільні військові дії проти Порти, Болгарія отримала перемогу в першій Балканській війні. Проте, Лондонський мир (травень 1913 р.) через втручання Англії не дав можливість болгарам здійснити найголовнішу мету – об'єднання всіх земель, де переважало болгарське населення в одній державі. Відмова грецького й сербського урядів від виконання підписаних з Болгарією в 1910-1912 рр. договорів призводить до другої Балканської (міжсоюзницької) війни, де Болгарія зазнає поразки від армій Греції, Сербії, Румунії та Туреччини. Як наслідок – болгары змушені були капітулювати й заключити Бухарестський мир (серпень 1913 р.). Являючись до Балканських війн гегемоном у Південно-Східній Європі, як в політичному, так і в економічному плані, країною з найбільшою та найсильнішою армією, Болгарія в підсумку зазнає не лише військову поразку, але й першу національну катастрофу. Відносини між

Болгарією та її сусідами значно погіршуються, що штовхає її до участі в Першій світовій війні на боці Центральних держав [1, с. 67–68].

Після вступу Болгарії у війну восени 1915 р., в країнах Антанти і в сусідніх балканських країнах розгорнулася широка антиболгарська пропагандистська кампанія в засобах масової інформації. У друкованих виданнях цих країн болгарський народ звинувачував ся в тому, що вступивши у війну, Болгарія збільшила термін військових дій мінімум на 2 роки, а це стало причиною великих людських жертв, матеріальних збитків Антанти та її союзників. Наводилися дані про насилля болгарських військових та терор адміністративної влади в зайнятих сербських, грецьких та румунських територіях під час війни та здійснених ними жорстоких дій по відношенню до мирного населення. Для розслідування цих злочинів створювалися міжнародні комісії [9, с. 88].

Лідери країн Антанти ігнорували масові антивоєнні рухи в Болгарії, в яких брали участь лідери багатьох політичних партій, в першу чергу, БЗНС, сотні тисяч болгар, як на фронті, так і в тилу. Восени 1918 р. спалахнуло солдатське повстання, учасниками якого було декілька тисяч офіцерів і солдат. Очолили повстання лідери селянської партії – Землеробського союзу. Воно вивели Болгарію першою з війни, з-поміж воюючих держав. Все це ретельно приховувалося засобами масової інформації країн Антанти. Замість цього велась широка анти болгарська пропаганда, яка відділяла й уряд, й царя Фердинанда від болгарського народу. Це була помста Болгарії з боку Антанти за те, що свого часу вона не приєдналася до неї, тим самим суттєво вплинувши на театр військових дій на східному фронті. Тому після закінчення Першої світової війни головним бажанням держав-переможниць було покарання Болгарії з проявлене віроломство [8, с. 106].

Делегації балканських країн на Паризькій мирній конференції направляли в комісії і верховні органи конференції велику кількість матеріалів які містили звинувачення в насиллі, грабунках та терорі мирного населення, які

здійснювали болгари під час війни. В Париж, Лондон, Женеву й інші європейські столиці були направлені групи вчених, політичних і громадських діячів Королівства СХС, Греції та Румунії, які влаштовували мітинги, видавали книжки, брошури і газети, де населення в країнах-переможницях оброблювалося в анти болгарському дусі [5, с. 541].

Аналізуючи зовнішню політику Болгарії напередодні і в період роботи Паризької мирної конференції, варто зазначити, що вона була нерішучою, недалекоглядною й безпорадною. Болгарські політики й дипломати розуміли, що програвши війну, вони втратили можливість відстоювати позиції своєї країни перед державами-переможницями, відтак, вони зайняли позицію безумовного виконання всіх вимог і диктату з боку Антанти і її союзників. У своєму щоденнику про укладення мирного договору в Нейї член офіційної болгарської делегації М. Сафаров 14 серпня 1919 р. зауважив: «Читав проект Конференції – виклад позиції Болгарії з проханням про поблажливість...» [11]. Через тиждень в його щоденнику з'явився схожий запис: «Четверо членів делегації (без Стамболійського) прохають Конференцію врахувати пом'якшуючу провину Болгарії обставини [4,с. 614].

Не всі члени офіційної болгарської делегації погоджувалися з позицією погодження і раболіпства перед Антантою. Радник болгарської делегації генерал І. Луков постійно критикував й засуджував позицію уряду на чолі з його прем'єр-міністром й керівником болгарської делегації в Парижі Т. Теодоровим за проявлення поступок країнам-переможницям й її окупаційній адміністрації у Болгарії [2, с. 223].

При врученні 19 вересня 1919 р. проекту мирного договору болгарської делегації, голова Паризької мирної конференції Ж. Клемансо звернувся до її головного секретаря Дютаса з питанням, яке принижувало гідність присутніх болгар: «Болгарія це республіка чи царство?». На завершення цієї принизливої процедури голова делегації Т. Теодоров виголосив, за оцінкою присутніх на церемонії, «жалюгідну й раболіпну промову» [7, с. 42–43].

Після війни Болгарія фактично опинилася в умовах ізольованої від зовнішнього світу країни. Вона зберігала формально лише стосунки з невеликою групою країн, які були нейтральними в роки війни. До таких країн в першу чергу належала Швейцарія, де роки Першої світової війни було організовано Болгарський пропагандистський центр (відомий ще як Болгарська культурна місія), в якому працював ряд болгарських громадських діячів, вчених, публіцистів, а його метою була нейтралізація антиболгарської пропаганди, особливо тієї, яка походила від представників королівства СХС, Греції та Румунії в Швейцарії [2, с. 230]. Оскільки швейцарські газети тільки зрідка надавали свої шпальти болгарам для публікацій, Центр приступав до видавництва пропагандистських брошур, які потім надсилалися видним швейцарським громадським і політичним діячам. Вплив таких дій і рідкісних публікацій мав слабкий вплив на суспільно-політичну думку в Швейцарії [6, с. 460–461].

Влітку 1919 р. в Швейцарію на міжнародну конференцію по врегулюванню питання обміну важкохворих й ранених солдат й офіцерів двох військових блоків прибув колишній прем'єр-міністр Болгарії І. Гешов як представник болгарського «Червоного Хреста». Там він домігся зустрічі з Девідом Ллойд Джорджем, під час якої намагався переконати голову британського уряду в необхідності пом'якшення мирного договору з Болгарією. Але під впливом анти болгарських настроїв, Ллойд Джордж відмовив І. Гешову у зустрічі [1, с. 115].

Болгарське посольство у Берні й консульство у Женеві в деталях й регулярно інформували міністерство закордонних справ Болгарії про стан справ в європейських країнах після закінчення світової війни, початку роботи Паризької мирної конференції і, звісно, підготовці проекту мирного договору з Болгарією [9, с. 86]. Проте, в силу різних обставин ця інформація часто приходила з запізненням. З травня 1919 р. інформація від дипломатичних представництв Болгарії у Швейцарії стала регулярно надходити з болгарського

посольства у Відні, що було вкрай важливо, оскільки в цей час на конференції почалися обговорення македонського і фракійського питань [4, с. 526].

Болгарське посольство у Відні інформувало вітчизняне МЗС про негативну реакцію Італії на плани Болгарії здійснити т. зв. ідею «південнослов'янської єдності». Хвиля анти болгарських настроїв італійських газет посилювалась в зв'язку з поїздкою болгарських дипломатів С. Бобчева і С. Данєва до Праги весною 1919 р. з метою переконати чехословацького президента Т. Масарика підтримати можливість приєднання Болгарії до Королівства СХС [3, с. 274–275]. Чехословацький президент був прихильником створення південнослов'янської федерації, що на той період часу було дуже вигідно для Болгарії. Візит С. Бобчева і С. Данєва був спланований таким чином, щоб використовуючи роль Чехословаччини як провідної держави у Центральній Європі і т. зв. Малій Антанті розв'язати низку проблем Болгарії. Проте Т. Масарик не пішов далі встановлення дипломатичних стосунків з Болгарією, на скільки це було можливо до підписання з нею миру. 4 травня 1919 року в Софію прибув чехословацький урядовий делегат Р. Кюнцль-Ізерський, якого уповноважили встановити не стільки дипломатичні, скільки вигідні економічні й торгівельні стосунки з Болгарією [5, с. 251].

Навесні 1919 року, коли в Парижі держави-переможниці приступили до розробки проекту мирного договору з Болгарією, увага болгарської дипломатії була зосереджена на забезпечення підтримки національних інтересів Болгарії чехословацьким урядом, суспільством і членами офіційної делегації Чехословаччини. Працівники посольства Болгарії у Відні по цій причині часто відвідували Прагу й потім направляли на адресу свого МЗС детальні доноси про реакцію в Чехословаччині на болгарську проблему [5, с. 255]. Згідно тексту більшої частини доносів суспільна думка Чехословаччини засуджувала «зраду Болгарією слов'янських інтересів» в 1913 і 1915 рр.; але бажала б теперішній момент, щоб Болгарія і Королівство СХС знайшли між собою порозуміння [4, с. 620].

На підставі таких документів болгарський уряд направив до Праги відомого в країні і за кордоном вченого професора А. Балабанова. Йому вдалося зустрітися з президентом Т. Масариком, який заявив, що «ніколи не виступав проти Болгарії, але хід подій зараз не на її користь. Вас 5 мільйонів; а сербів – 10» [2, с. 216–217]. Зустрічі й бесіди А. Балабанова й інших болгар, які мешкали в Чехословаччині й Австрії, з керівництвом цих країн і громадськістю, дещо змінили анти болгарську тональність ЗМІ, а виступи у них на захист болгарських національних інтересів видатних чехословацьких політиків Казака, Шапта та ін.; породжували надії на те, що чехи й словаки допоможуть болгарам в Парижі полегшити долю їхньої країни [9, с. 94]. Проте, як вірно зазначено в одній з публікацій, болгарський уряд переоцінював вплив Масарика на керівників держав-переможниць. Чехословаччина сама мала достатньо проблем з територіальних питань, які повинні були бути вирішені Паризькою мирною конференцією [1, с. 160]. Варто зазначити, що переговори болгарських і чехословацьких політиків й дипломатів не залишилися безрезультатними. В березні 1919 р. між Болгарією та Чехословаччиною було підписано торгівельну угоду. Подібна угода була укладена з Польщею [2, с. 231–232].

Болгарське посольство у Відні на початку осені 1919 р. робить спроби встановити зв'язки з рядом впливових хорватських політичних діячів: А. Хорватом, С. Радічем та ін. під час перемовин хорватські політики, до задоволення болгарських дипломатів, висловилися за створення «югославської федерації» за участю Болгарії, розуміючи під цим союз 5 республік: Болгарії, Хорватії, Словенії, Сербії та Чорногорії [5, с. 497].

Після закінчення другої Балканської війни і підписання Бухарестського миру, ні про жодні дипломатичні стосунки між Болгарією, з одного боку, Сербією (з грудня 1919 р. Королівством СХС), Грецією і Румунією, з іншої, й мови не могло бути. Перша світова війна ще більше розмежувала сусідні балканські держави, правда, на завершальному її етапі, з травня по жовтень 1918 р. були відновлені дипломатичні стосунки між Болгарією та Румунією. 17

жовтня 1918 р. головнокомандувачем німецькими військами у Південно-Східній Європі генерал Макензен наказав всім болгарам залишити Румунію й розірвати стосунки між двома країнами [6, с. 289]. Після капітуляції Німеччини стосунки між Болгарією та Румунією не були відновлені, румунський уряд денонсував Бухарестський договір (травень 1918 р.) про відновлення дипломатичних стосунків з Болгарією й оголосив, що країна приєднується знову до країн Антанти, чим союзником вона була до захоплення її військами Троїстого союзу. В квітні 1919 р. румунська влада депортувала з країни всіх болгар. Захист болгарських інтересів у Румунії взяло на себе болгарське посольство Швейцарії [5, с. 628].

З сусідніх з Болгарією держав тільки з Туреччиною після закінчення Першої світової війни були збережені і підтримувались дипломатичні стосунки. Болгарський посол Колушев в своїх донесеннях в МЗС детально описував події, які відбувалися в Греції, що призвели до її виходу з війни. Перемир'я з Туреччиною було підписано 30 жовтня 1918 р. в м. Мудрос на о. Лемнос. Як зазначав болгарський посол, на його думку і на думку тодішньої турецької влади, умови перемир'я були більш легкими, ніж з Болгарією [8, с. 50].

У листопаді 1918 р. представники країн Антанти окупували Дарданелли, а потім Босфор і Стамбул. 25 жовтня посол Колушев був викликаний у МЗС Туреччини, де йому було заявлено, що турецька сторона перериває відносини з країнами Троїстого союзу, в тому числі й з Болгарією. Колушев намагався заперечити, підкреслив, що Мудроський мир було підписано, коли Болгарія вже не була у стані війни з країнами Антанти й це означало, що на неї не могло розповсюджуватись таке рішення. Французькі й англійські комісари в Туреччині розійшлися в думці і деякий час питання зависло в повітрі [8, с. 52]. Проте, 10 грудня 1918 р. болгарське посольство, під тиском представників країн-переможниць, було зачинено. З цього часу і до липня 1923 р. дипломатичні відносини між Болгарією і Туреччиною не підтримувалися.

Захист болгарських інтересів у сусідній державі взяло на себе шведське посольство [5, с. 577–578].

Болгарські політики й дипломати були зацікавлені і в збереженні та продовженні дипломатичних відносин і контактів з більшовицькою Росією. Проте складні політичні обставини в обох країнах після закінчення війни не давала таких можливостей жодній зі сторін. З середини 1918 р. і до початку 1919 р. підтримувалися дипломатичні стосунки з Україною. Болгарським послом у Києві був відомий історик професор І. Шишманов, в основному співпрацюючи з урядом гетьмана Скоропадського, а потім й з Директорією. Але війна Директорії з Радянською Росією складалась не на користь першої, тому уряд Т. Теодорова у лютому 1919 р. відізвало свого посла з Києва [9, с. 114]. З урядом більшовицької Росії болгарські уряди намагалися встановити нормальні дипломатичні відносини, але після війни це стало не можливо через протидію з боку країн-переможниць, а також складностей у самій Росії, які не давали їй змоги направити своїх уповноважених представників до Софії [2, с. 710]. Болгарські правлячі кола з великим інтересом вивчали «Декрет про мир» більшовиків, в якому проголошувалася політика укладення справедливих, демократичних мирних договорів без контрибуцій і захоплення територій. Проте, держави-переможниці ігнорували позицію Росії, її представників не запросили до Парижу. Тут знаходилась неофіційна делегація України, але її пропозиції Паризькою мирною конференцією не були враховані. Учасники конференції відмовились розглядати українське питання. Вони обмежились лише обговоренням проблеми територіальної приналежності Західної України. Держави-переможниці, дотримувались ідеї реставрації Російської імперії, не визнавали ні більшовицької Росії, ні України. Саме тому хоча й слабе бажання Болгарії встановити відносини й з однією, й з іншою стороною, щоб отримати підтримку своїх інтересів у Парижі, успіху не мало. Деякі члени болгарської делегації у Парижі встановили зв'язки з перебуваючи ми там російськими політиками та військовими з ряду царських політиків і генералів, але й ця

спроба також не мала успіху, оскільки з ними не хотіли вести діалог через участь Болгарії у війні на боці Німеччини, а інша причина полягала в тому, що у Парижі представники колишньої Росії вже не мали реального впливу.

Таким чином, одразу після підписання Болгарією Салонікського перемир'я (30 вересня 1918 р.) з Антантою і до укладення з нею Нейїського мирного договору зовнішня політика болгарських урядів А. Малінова і Т. Теодорова була вкрай малорезультативною. Вона була зорієнтована на збереженні незначних на той час дипломатичних контактів з невеликою групою, головним чином, нейтральних держав.

Болгарські політики і дипломати намагалися пом'якшити умови мирного договору з Болгарією, який готувався у Парижі. Для цієї мети використовували всі сили й можливості, щоб схилити на бік максимальної підтримки болгарських національних інтересів якомога більше реальних учасників мирних домовленостей. Проте, антиболгарська пропаганда і агітація, яка розгорнулася в ряді європейських країн значно звузили вирішення всіх цих питань.

Список використаної літератури

1. *Външната* политика на правителството на БЗНС – ноември 1919 – юни 1923. Александър Стамболийски – документално наследство. – София, 1989. – 342 с.
2. *Гапонов П. М.* Новая и новейшая история: справочное пособие / П. М. Гапонов. – Воронеж, 1966. – 883 с.
3. *Дамянов С.* Великите сили и България през епоха та на капитализма (1878–1944 г.) / С. Дамянов. – С. 1975. - 420 с.
4. *История* дипломатии / ред. В. П. Потемкин. – М.: ОГИЗ, 1945. – Т. 3: Дипломатия в период подготовки Второй мировой войны. 1919–1939 гг. – 884 с.
5. *Казасов Д.* Видяно и преживяно, 1891–1944 / Д. Казасов. – София, 1969. – 704 с.
6. *Пешев П.* Исторические события и детали / П. Пешев. – София, 1929. – 615 с.
7. *Системная* история международных отношений. 1918–2000: в 4 т. – Т. 1. – М., 2000. – 529 с.
8. *Стамболийски А.* Принципите на Българският земеделски союз / А. Стамболийски. – София, 1919. – 227 с.
9. *Яровий В. І.* Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. : курс лекцій / В. І. Яровий. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.